

Naslov članka/article:

Bralna pismenost v večjezičnem okolju

Promoting Reading Literacy in Multilingual Contexts

Avtor/Author:

Elvira Garibović

DOI

CC licenca

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

Razredni pouk št. 1/2024, letnik 26

ISSN 1408-7820

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2024

Spletna stran revije:

<https://www.zrss.si/strokovne-revije/razredni-pouk/>

Elvira Garibović

Bralna pismenost v večjezičnem okolju

Promoting Reading Literacy in Multilingual Contexts

IZVLEČEK: Bralna pismenost je ključnega pomena za uspešno soočanje z družbenimi izzivi danes in v bodoče. Gre za temeljno ključno kompetenco, ki jo potrebujemo vsi državljani, saj je pomembna za našo učno in poklicno uspešnost.

Učenci priseljenci so že nekaj let del našega učiteljskega vsakdana. Iz leta v leto njihovo število narašča, prihajajo iz različnih držav, kar pomeni tudi različna kulturna, jezikovna in socialna okolja. Da bi zagotovili enakopravnost in pravičnost, je doseženo raven bralne pismenosti treba spremljati med vsem prebivalstvom in načrtno odpravljati morebitne razkorake med družbenimi skupinami in posamezniki. (Pečjak, 2013)

Velik pomen pri razvoju bralne pismenosti ima sodelovanje s šolsko knjižnico, saj je pravilna izbira bralnega gradiva ključnega pomena. Gradivo mora biti bralni zmožnosti in ne starosti primerno. Pri vseh starostnih skupinah je treba razvijati bralno kulturo in jih spodbujati k pristočnemu branju.

Večjezično okolje je priložnost za učenje mnogih veščin, poleg bralne pismenosti tudi razvoja strpnosti, sodelovanja, prilagajanja in medsebojne pomoči. V svojem prispevku bom spregovorila o izkušnjah z učenci priseljenci, o prvih začetkih, pozitivnih izkušnjah, o različnih spoznanjih in metodah dela pri poučevanju učencev priseljencev. Opisala bom načine vključevanja teh otrok v razred in učni proces.

Ključne besede: priseljenci, bralna pismenost, bralne veščine, strategije, razredna skupnost, knjižnica

Abstract: Reading literacy is crucial for successfully meeting the present and future societal challenges. It is a core competency that all citizens need for academic success and professional growth. Teaching immigrant students has been part of the teacher's work for quite some time. Their numbers are growing by the year, coming from different countries and thus with diverse cultural, linguistic and social backgrounds. Pečjak (2013) emphasises the importance of monitoring reading

literacy levels and addressing disparities between social groups and individuals to advance equality and equity. Cooperation with the school library is critical in establishing reading literacy because the correct reading material is a prerequisite. It should be appropriate for the reader's aptitude, not age. A multilingual environment is an opportunity to learn many skills, not only reading literacy but also tolerance, cooperation, adaptation and mutual support. This article highlights the author's experience with immigrant students, including the early stages, positive experiences, and various perspectives and strategies for engaging with them. It explains how to incorporate these children into the classroom and the learning process.

Keywords: immigrants, literacy, reading skills, strategies, classroom community, library

O bralni pismenosti

V Nacionalni strategiji za razvoj bralne pismenosti (Pečjak idr., 2023) je ta opredeljena kot bistvena tako za druge pismenosti kot tudi za vseživljenjsko učenje in je stalno razvijajoča se zmožnost posameznika in posameznice za razumevanje, kritično vrednotenje in uporabo pisnih informacij. Ta zmožnost vključuje razvite bralne veščine, razumevanje prebranega in bralno kulturo, zato je tako pomembno zavedanje o pomenu razvoja bralne pismenosti ravno na razredni stopnji. Bralna pismenost je tudi temelj vseh drugih pismenosti in je ključna za razvijanje učenčevih sposobnosti ter posledično za uspešno sodelovanje v družbi.

Pri učencih priseljencih gre razvoj bralne pismenosti počasneje, saj komaj postavljajo temelje slovenskega jezika, vendar pa se uspešnost pri doseganju določenih ravni bralne pismenosti razlikuje od primera do primera, na kar vplivata tako motiviranost za delo kot stopnja jezikovne zmožnosti, s katero se učenec priseljenec vključuje v pouk.

Osebe z dobro razvito bralno pismenostjo imajo boljše samopodobo, kar omogoča in spodbuja osebni razvoj, boljše socialno vključenost posameznika v skupnost.

Ravno tako je bralna pismenost eden izmed temeljev razvite jezikovne zmožnosti, saj pripomore k boljšemu obvladovanju maternega in drugih jezikov. Bralna pismenost na različnih področjih življenja pripomore k večji jezikovni samozavesti, pripravljenosti posameznika za sprejemanje jezikovne in kulturne različnosti ter k učinkovitemu vključevanju v digitalizirano družbo.

Kot pomemben element pismenosti se izpostavlja tudi bralna kultura, ki se pri učencih razvija s spodbujanjem odnosnega vidika do branja.

Vključevanje otrok priseljencev v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem

Zavedamo se, da imata izobraževanje in šola kot polje izobraževalnih in socializacijskih dejavnosti ključno vlogo pri vključevanju priseljencev v novo okolje. Ravno v izobraževalnem procesu učenci priseljenci pridobijo znanja in veščine ter stkejo medsebojne vezi, ki jih potrebujejo za vključitev v novo družbeno okolje. Pomembno je izpostaviti, da lahko države s svojimi politikami vključevanja priseljencev v izobraževalni sistem bistveno vplivajo na njihov uspeh v šoli in nadaljnjo integracijo v družbo.

Primeri dobrih praks na področju izobraževanja kažejo, da smo razvili veliko strategij dela tako z otroki priseljenci kot z njihovimi starši. Za nami in pred nami so novi izzivi, ki smo se jih lotevali in se jih še bomo na različne načine.

Z gotovostjo pa lahko trdimo, da je ravno zaradi kakovostnega pedagoškega dela naših učiteljev ter strokovnih delavcev v izobraževalnih institucijah, predstavnikov nevladnih organizacij in lokalnih skupnosti vključitev priseljencev v slovenski izobraževalni sistem uspešnejša.

Smernice za vključevanje otrok priseljencev v vrtce in šole (Novak idr., 20129) so okvirni dokument, ki lahko s splošnimi usmeritvami za delo z otroki priseljenci v vrtcih in šolah pomaga pri vključevanju in pri načrtovanju vzgojno-izobraževalnega dela učiteljev.

Upoštevano je načelo avtonomije vrtcev in šol, zato vsaka vzgojno-izobraževalna institucija pri iskanju konkretnih rešitev sama pripravi izvedbeni načrt, ki vključuje in upošteva značilnosti učencev. Pomembno je pridobivanje literature in gradiv v jezikih otrok priseljencev ter seznanjanje z otroško literaturo v njihovem maternem jeziku. Če je izvedljivo, se jim ponudi možnost povezave z organiziranimi oblikami pripadnikov narodne skupnosti, ki ji pripada učenec (tečajji jezika, projekti, kulturne prireditve, dnevi odprtih vrat ...)

Ena od idej, kako jih vključiti in predstaviti ostalim na šoli in širše, je zagotovo razstava del, ki vključuje tudi opise, razlage, besede v jezikih učencev priseljencev. Ob dnevu evropskih jezikov naj po šoli visijo večjezični besedno-slikovni slovarji. Ravno tako je zanimivo in zaželeno, da so učenci priseljenci vključeni v kulturne

prireditve na šoli, šolska glasila in šolski radio. Le tako, da jim damo možnost predstaviti njihov jezik oziroma komunicirati občasno tudi v njihovem jeziku, jih bomo motivirali, da se pospešeno učijo tudi slovenskega jezika, v katerem govori večina učencev in učiteljev na šoli.

Skozi leta dela z otroki priseljenci sem se naučila, da je najbolj pomembna njihova sprejetost v razredno skupnost. Le če se počutijo dobro, če dobijo občutek, da jih sošolci in sošolke podpirajo in so jim pripravljeni pomagati, se bodo potrudili, da se čimprej naučijo jezika, s katerim bodo lažje sklepali nova prijateljstva, se igrali, družili, brali knjige, sodelovali pri pouku in se uspešno integrirali v razred. Za učitelja pa je pomembno tudi, da se poveže s starši učencev in jih pripravi do spoznanja, da je učenje jezika pomembno tako za otroka kot tudi zanje.

Vsak učenec priseljenec je zgodba zase. Vsak prinaša svoje ozadje, vsak ima drugačen odnos do novega okolja, vsak različno raven jezikovnega znanja slovenščine. In prav zato je treba delati z njimi individualno, z vsakim na način, ki bo spodbujal, zbujal zaupanje in dvigal motiviranost za delo. In le to je pot do uspešnega vključevanja v razredno, kasneje v šolsko skupnost. Na začetku je zelo pomemben očen stik, njihove oči pripovedujejo zgodbe, ki jih še niso zmožni ubesediti. A velikokrat je dovolj spodbuden nasmeh in pogled v oči, da se zavejo, da bo še vse v redu.

Dejavnost 1: Predstavim se, kdo sem: Vsako leto na začetku šolskega leta se učenci predstavijo tako, da narišejo svoj portret z naslovom To sem jaz, nato pa okoli njega nanizajo besede, ki jih najboljše opisujejo, predstavljajo. Naj bo to njihov najljubši šport, barva, hrana, prijatelj, družina, karkoli bi želeli, da o njih izvemo tudi mi. In prav ta naloga je ponavadi prva stopnica pri vključevanju učenca iz tujine. Tudi sami so jo namreč zmožni izvesti, pa četudi so besede okoli njihovega portreta v njihovem ali včasih v angleškem jeziku. Pomagamo si s prevajalnikom in kmalu vemo o novem učencu že veliko informacij, ki nam pomagajo da se mu/ji približamo.

Dejavnost 2: Družabne igre: Ko je led prebit in se učenec v razredu nekoliko sprosti, je naš namen, da mu je razred zatočišče, v katerem se bo počasi sprostil in začel sodelovati. V veliko pomoč so nam različne družabne igre, ki jih poznajo v vseh državah sveta, recimo Ena, Človek ne jezi se, spomin in podobne. Pri igri namreč ni treba veliko govoriti, pravila poznamo vsi. In tako se začne pozitivna izkušnja vključevanja v razredno skupnost. Med igro jih obdaja slovenska beseda, za katero ob poslušanju počasi gradijo občutek, posluh in širijo svoj besedni zaklad.

Dejavnost 3: Glasba mojih staršev: Pri urah glasbene umetnosti, pod temo glasba mojih staršev, učence

spodbujam, da opravijo intervju s starši o glasbi, ki so jo oni poslušali v najstniških letih. Ta naloga je vsem v veselje, saj učencem ponuja priložnost za kvalitetno preživet čas s starši, jaz pa z zanimanjem poslušam glasbo, ki je tako kulturno, slogovno in jezikovno raznolika.

Dejavnost 4: Knjigo, ki sem jo prebral: Pri slovenskem jeziku učencem priseljenecem omogočim, da v slovenskem jeziku, kolikor seveda gre, predstavijo vsebino knjige, ki so jih brali v svojem jeziku. Pričakovati, da bodo takoj na začetku brali in predstavljali vsebino knjige v slovenščini, primerne za 5. razred, je prezahtevno.

S knjigo prebrano nad besedo neznano

Strateški cilji razvoja pismenosti (Pečjak, 2023) predlaga, naj ustvarimo učinkovit družbeni okvir za razvijanje bralne pismenosti. Prav tako naj razvijamo bralno pismenost učencev, ki imajo v različnih življenjskih obdobjih različne vloge, potrebe in zahteve, ter tako omogočimo stalni družbeni razvoj. S tem namenom je treba povečevati dostopnost do knjig in drugega bralnega gradiva, kjer je ključnega pomena sodelovanje s šolsko knjižnico.

Dejavnost 1: Skupaj v šolsko knjižnico: Z učenci priseljenci gremo večkrat na obisk v šolsko knjižnico, po nekaj obiskih si učenci sami izposodijo bralno gradivo, primerno njihovemu predznanju slovenskega jezika. Na začetku so to, čeprav gre za učence petega razreda, slikopisi, preproste slikanice, bralni listi z malo besedila, da se ne prestrašijo takoj. Beremo skupaj, najprej po metodi odmeva, ko učenci prebrane povedi ponavljajo za menoj. Tako lahko popravljam izgovarjavo, spodbujam k vezanemu branju, upoštevanju ločil. Ko se mi zdi, da je branje na stopnji, ko bi lahko brali že samostojno, si katero od slikanic sposodijo tudi za domov, saj je branje v domačem okolju, tudi če ga nihče ne razume, dobra spodbuda in popotnica k boljšemu branju v slovenskem jeziku.

Kadar govorimo bralni pismenosti, je treba pri učencih, ki prihajajo iz drugojezičnih okolij, pričakovanja prilagoditi. Bralna pismenost se pri njih namreč gradi zelo počasi. Najprej je treba začeti z usvajanjem besedišča v slovenskem jeziku, šele potem lahko gradimo dalje. Začnemo na začetku in sledimo njihovemu tempu – zadovoljni moramo biti s stopnjo zahtevnosti in dosežki za predšolsko obdobje in prvo vzgojno-izobraževalno obdobje, tudi če so v 5. razredu. Če dosežemo več, je to res velik uspeh. In zagotovo ni nemogoč.

Primeri iz šolskih klopi

Prva izkušnja se je zgodila na začetku moje učiteljske poti. Bil je običajen jesenski šolski dan v 2. razredu, ko je na vrata potrkal šolski psiholog. »Novo učenko sem pripeljal,« je rekel in takoj za njim sem zagledala drobno svetlolaso dekletce. Delovala je zelo prestrašeno, šlo ji je na jok. Takoj sem pristopila in jo prijala za roko. Izrekla sem ji dobrodošlico in jo popeljala k prazni šolski klopi. Otroci so jo tiho opazovali, jaz pa sem na hitro izmenjala nekaj informacij s psihologom. Deklica ni govorila in ne razumela slovensko. Prihajala je s Kosova.

Kasneje sem pristopila k njej, jo predstavila razredu in nadaljevala s poukom. Pozornosti je imela za ta dan dovolj, nove izkušnje si je morala nabirati počasi. Ker je bilo njeno ime nenavadno in novo, sem ga učencem ponovila še nekajkrat in z zanimanjem so ga ponovili.

Ob koncu pouka jo je prišla iskat mama, ki ravno tako ni razumela niti besede. Deklico sem tiho spremila z razreda, mami stisnila roko v znak podpore in razumevanja. Naša skupna pot se je začela.

Na ta tihi jesenski dan se je začela pot, polna simpatije in obojestranske naklonjenosti, ki, kljub temu da sta se najini poti že davno razšli, traja še danes.

Za učence priseljence, ki jih tega davnega leta ni bilo toliko kot danes, so šole plačevale tečaje slovenskega jezika pri posameznikih izven šole. Ko sem deklico (z obvestilom v obeh jezikih) napotila na učno pomoč – tečaj slovenskega jezika, se je strinjala. V dobri veri, da se bo tam naučila vsaj toliko osnove, da ji bo v šoli nekoliko lažje, sem bila pomirjena.

Deklica je bila zelo vedoželjna, ob sličicah se je nasmihala, z zanimanjem poslušala, kar sem jim pripovedovala, čeprav verjetno ni razumela skoraj ničesar, pri matematiki pa je mojo pozornost zbudila z zelo hitrim, natančnim računanjem in s skoraj tehnično dovršeno pisavo. Kakšna oblika!

Čez tri tedne sem jo povprašala, kako ji gre na tečaju pri gospodu, s katerim sem tudi sama že govorila in je ravno tako opazil deključino vedoželjnost in hitro dojetje. Pokazala mi je zvezek, v katerem so bile po abecedi nanizane slovenske besede in njihov prevod v albanščino. Prepis slovarja torej. Nič obetavnega. Deklici so solze stopile v oči, rekla je: »Ne več.«

Z njenim zvezkom sem stopila k psihologu. Tudi njemu se ni zdelo v redu, zato sem se odločila, da deklico povabim k dopolnilnemu pouku. Brala sem ji knjižice, preproste kratke pravljice in pripovedke, najbolj navdušena je bila nad Muco Copatarico. Všeč so ji bile ilustracije, zato sva si jo v šolski knjižnici izposodili za domov. Čeprav se te dni še nisem zavedala, sem ji na

široko odprla vrata v svet slovenskih besed.

Pri deklici sem zbudila zaupanje, začela je sodelovati, se družiti s sošolci, skorajda povsem reševati samostojno reševati naloge. Razred je zaključila zelo uspešno. Verjela sem, da bo tudi v prihodnjem šolskem letu tako. To, danes že odraslo dekle, je naša skupna zgodba o uspehu. Vse naslednje razrede osnovne šole in želja po vključenosti v skupino so bili dovolj močni, tako pri učenki kot njenih starših, da je bila pri tem uspešna. Na naši osnovni šoli v prostem času še vedno veliko pomaga pri prevajanju učencem priseljencem s Kosova.

Zahvaljujoč prvi pozitivni izkušnji, sem vsako leto v razredu imela vsaj enega, če ne več (dve leti nazaj kar 6) učencev iz drugih jezikovnih okolij. Vsaka izkušnja me je pripeljala do novih spoznanj, ni šlo vedno tako gladko in uspešno kot prvič, pa vendar vztrajam.

Pri poučevanju učencev priseljencev nisem bila vedno uspešna. Naj predstavim še izkušnjo, kjer pa kljub svojim izkušnjam in znanju učenec ni napredoval v skladu z mojimi pričakovanji. V 5. razredu sem imela dečka, ki prvo leto ni spregovoril niti besede. Kljub temu da sem z njim ravnala enako kot v vseh preteklih primerih, se trudila, da bi bral, prebrano razumel, sem bila neuspešna. Ni želel hoditi na dodatne ure, dopolnilni pouk, ni sodeloval, ni želel uspeti. Ves čas je ponavljal le: »Jaz to ne vem.«

Ko je bilo ob koncu leta jasno, da ne more napredovati v višji razred, je izrazil željo, da v primeru ponavljanja razreda ostane pri meni. Strinjala sem se, a je bilo kmalu opaziti, da se bo zgodba preteklega leta ponovila. Preprosto ni imel volje za delo. Sklicala sem sestanek, na katerem je ob pomoči prevajalke in vztrajnih vprašanj, zakaj ne dela in ne sodeluje, povedal, da sploh ne želi biti v Sloveniji, da je njegova edina želja, da se vrne na Kosovo. Nekaj časa smo se še pregovarjali, vendar je bil neomajen. Starša sta želela ostati v Sloveniji, a sta ugotovila, da deček tega nikakor ne želi in to pokaže tako, da v šoli preprosto ne sodeluje in ne sprejme nikakršne pomoči. Po dveh letih truda, vlaganja v njegovo znanje slovenskega jezika, smo vsi skupaj ugotovili, da preprosto nič ne učinkuje, če deček tega ne želi. Deček se je z družino vrnil na Kosovo.

Podpora učencev iz drugih jezikovnih okolij

Časi so se spremenili. Za učence priseljence so na šolah na voljo dodatne ure slovenskega jezika, z njimi delamo vsi, razredničarke, svetovalna služba, dodatni učitelji. Ne morem trditi, da so vsi uspešni, vendar se počasi, a vztrajno vključujejo v razredno in šolsko skupnost in so večinoma dober zgled, da se vse da, če sta volja in želja

po vključevanju dovolj močni, tako pri otroku kot pri njegovi družini, kamor se vsak od nas vsak dan vrača.

Večjezično okolje je naš vsakdan. Če se potrudimo, da vsaj delno upoštevamo Smernice za vključevanje otrok priseljencev v vrtce in šole (Novak, 2012), je lahko skupno preživljanje časa med šolskimi zidovi za vse prijetno, koristno, iz izkušenj lahko pridobimo vsi.

Vse otroke/učence je treba spodbujati k medkulturni komunikaciji (projektni dnevi, prireditve, izmenjave med šolami, državami, sodelovanje z nevladnimi humanitarnimi organizacijami) ter posamezne otroke/učence priseljence, da predstavijo svoj materni jezik in kulturo pri različnih dejavnostih (Novak, 2012). Šola se lahko na primer poveže s katero od šol iz tujine. Mi smo se povezali kar s tremi, s šolami iz Črne Gore, Srbije in Bosne. Naše sodelovanje je temeljilo na izmenjavi različnih praks na šolah, vzgojnih tematikah in predstavitev držav, iz katerih prihajajo. Srečanja so bila v spletnem okolju, občasno smo se dobili v živo v kateri izmed sodelujočih držav. Vsaka je gostila eno srečanje. Vsakič so bili v obisk vključeni tudi učenci, predvsem tisti s koreninami iz držav, s katerimi smo se srečali, da so imeli priložnost komunikacije tudi v svojem maternem jeziku. Tudi po poteku projekta smo ostali v stiku, srečevali smo se na konferencah, nekateri učenci se med seboj še vedno dopisujejo.

V letošnjem šolskem letu smo meseca maja izvedli multikulturni dogodek z naslovom Moja dežela. Učenci vseh držav, s poudarkom na Sloveniji, so na stojnicah predstavljali svoje države, zastavo, himno, narodno nošo, na plakate so zapisali značilnosti države, slavne osebe, običaje ... V pokušanje so nam ponudili tudi nekaj svojih tipičnih jedi.

Na odru so se predstavili s pevskimi in plesnimi točkami v svojem jeziku, ob svoji glasbi. Bil je izjemno čustven, lep dogodek, ki je kulturno obogatil vsakega obiskovalca. Predstavili so se, bili so videni in slišani, bili so pomemben del našega šolskega okolja.

Bralni pismenosti naproti

Naj na koncu povzamem dejstva in dejavnike, ki so pomembni pri vključevanju otrok priseljencev v slovenski šolski sistem in razvoju njihove bralne pismenosti. Pomembno je, da se bralna pismenost razvija v skladu z zmožnostjo učencev, glede na njihov razvoj, predznanje, potrebe in posebnosti. Kot že rečeno,

vsak učenec nosi svojo zgodbo in ima, še posebej na začetku, pravico delati v svojem tempu in v okviru svojih zmožnosti.

Šola je ob vključitvi otrok dolžna seznaniti starše z njihovimi pravicami in dolžnostmi, ob tem pa jim je treba predstaviti značilnosti slovenskega šolskega sistema in pričakovanja šole. Takoj na začetku naj starši dobijo občutek, v kolikšni meri se bodo morali v šolsko delo in delo doma vključevati tudi sami. Omogočiti jim je treba vključevanje v življenje in delo šole ter z njimi aktivno sodelovati. Če obstaja možnost učenja slovenskega jezika za učence in starše priseljence skupaj, jih s tem seznanimo oz. jih napotimo na najbližje ustanove, ki izvajajo te programe. Hitreje kot se bodo začeli učiti slovenskega jezika, lažje bo stekla integracija v slovenski šolski prostor, hitreje se bo nato razvijala bralna pismenost.

Raznolikost bogati

Pa naj zaključim takole. Tukaj sem, tukaj ste, tukaj so. Skupaj smo kulturno in jezikovno pisana družba. Samo s strpnostjo lahko pripomoremo k uspešnemu vključevanju učencev priseljencev, saj tako ustvarjamo pogoje za sooblikovanje kulture sobivanja vseh vključenih. Ozaveščanje pri vseh učencih, da smo različni, da obstajajo jezikovne razlike med nami, ustvarja družbo, kjer bo vsak posameznik sprejet in spoštovan.

Viri in literatura

Kerndl, M., Mršnik, S., Novak, N., Fekonja, R., Hedžet Krkač, M., Kerin, M., Rosc-Leskovec, D., Sivec, M., Zore, N., Milekšič, V., Čuk, A., Stanonik, M., Gaber, B., Bačnik, A., Cotič, J., Fekonja, U., Vilar, P., Kavčič, A., Godec Soršak, L., ... Ceket Odar, M. (2022). *Bralna pismenost: opredelitev in gradniki* [elektronski vir]. Zavod RS za šolstvo. https://www.zrss.si/pdf/Bralna_pismenost_gradniki.pdf

Pečjak, S., Bon, M., Bucik, N., Doupona, M., Gobec, M., Hočvar-Grom, A., Demšar Pečak, N., Lavrenčič Vrabec, D., Lubšina Novak, M., Možina, E., Nolimal, F., Ojsteršek, A., Bergoč, S., Potočnik, N., Požar Matijašič, N., Saksida, I., Stabej, M., Straus, B., Šverc, A., ... Zamida, R. (2023). *Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019-2030* (Spletna izd.). Ministrstvo Republike Slovenije za vzgojo in izobraževanje; Zavod Republike Slovenije za šolstvo. http://www.zrss.si/pdf/strategija_bralna_pismenost.pdf

Novak, M. idr. (2012) Smernice za vključevanje otrok priseljencev v vrtce in šole, Zavod RS za šolstvo. [MIGRANTI – \(gov.si\)](https://www.migranti.gov.si)

Novak, M. (2017). Vključenost otrok priseljencev, beguncev v vzgojno-izobraževalni sistem v Republiki Sloveniji. *Vzgoja in izobraževanje*, 48(1/2), 32–33. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-JUAZFB9A>

